

סימן ד' – עביד איניש דינא לנפשיה

א. מקור הדין

1. **בבא קמא, דף כ"ז:** "ובא אחר ונתקל בה ושברה - פטור. אמאי פטור? איבעי ליה לעיוני ומיזיל! אמרי דבי רב משמיה דרב: (4) בממלא רה"ר כולה חביות ...
שלח ליה רב חסדא לר"נ, הרי אמרו: לרכובה - שלש, ולבעיטה - חמש, ולסנוקרת - שלש עשרה, לפנדא דמרא ולקופינא דמרא מאי? שלח ליה: חסדא, חסדא, קנסא קא מגבית בבבל? אימא לי גופא דעובדא היכי הוה? שלח ליה, דההוא (2) גרגותא דבי תרי, דכל יומא הוה דלי חד מנייהו, אתא חד קא דלי ביומא דלא דיליה, א"ל: יומא דידי הוא! לא אשגח ביה, שקל פנדא דמרא מחייה. א"ל: מאה פנדי בפנדא למחייה, אפילו למ"ד לא עביד איניש דינא לנפשיה, במקום פסידא עביד איניש דינא לנפשיה. דאתמר, רב יהודה אמר: לא עביד איניש דינא לנפשיה, רב נחמן אמר: עביד איניש דינא לנפשיה; היכא דאיכא פסידא - כ"ע לא פליגי דעביד איניש דינא לנפשיה, כי פליגי - היכא דליכא פסידא, רב יהודה אמר: לא עביד איניש דינא לנפשיה, דכיון דליכא פסידא ליזיל קמיה דיינא; ר"נ אמר: עביד איניש דינא לנפשיה, דכיון דבדין עביד לא טרח.
מתלב רב כהנא, בן בג בג אומר: אל (3) תיכנס לחצר חברך ליטול את שלך שלא ברשות, שמא תראה עליו כגנב, אלא שבור את שיניו, ואמור לו שלי אני נוטל! א"ל: עמך! בן בג בג יחידאה הוא, ופליגי רבנן עליה. רבי ינאי אמר: מאי שבור את שיניו? בדין ...
ת"ש: (4) שור שעלה ע"ג חבירו להורגו, ובא בעל התחתון ושמט את שלו ונפל עליון ומת - פטור; מאי לאו במועד, דליכא פסידא! לא, בתם, דאיכא פסידא. אי הכי, אימא סיפא: דחפו לעליון ומת - חייב; ואי בתם, אמאי חייב? שהיה לו לשמטו ולא שמטו.
תא שמע: הממלא חצר חבירו כדי יין וכדי שמן - בעל החצר משבר ויוצא משבר ונכנס! אמר ר"נ בר יצחק: משבר ויוצא - לב"ד, משבר ונכנס - להביא זכיותיו ...
ת"ש: (5) וקצתה את כפה - ממון; מאי לאו בשאינה יכולה להציל ע"י דבר אחר! לא, שיכולה להציל ע"י דבר אחר".
2. **רא"ש שם, ג' ג':** "והלכתא כרב נחמן בדיני ועוד דטובא פירכות פריך לרב יהודה ושנינהו בדוחק".
3. **רי"ף שם, דף י"ב באלפס:** "והלכה כרב נחמן דקי"ל הלכה כרב נחמן בדיני".
4. **הגהות רבינו אפרים שם:** "הלכה כרב נחמן בדיני - כתב רבינו אפרים ז"ל הא מלתא לאו דינא, דהא לית בה פטור וחייב ... אלא במותר ואסור קמיפלגי, דרב נחמן סבר שרי ליה למעבד דינא לנפשיה, ורב יהודה סבר אסור למעבד דינא לנפשיה במקום דלית ליה פסידא עד דאזיל לבי דינא, ואפילו במלתא דפסיקא ליה, אלא צורבא מרבנן משום כבודו. והלכתא כרב יהודה".
5. **שולחן ערוך חושן משפט, ד' א':** "יכול אדם לעשות דין לעצמו; אם רואה שלו ביד אחר שגזלו, יכול לקחתו מידו; ואם האחר עומד כנגדו, יכול להכותו עד שיניחנו, (אם לא יוכל להציל בענין אחר) (טור), אפילו הוא דבר שאין בו הפסד אם ימתין עד שיעמידו בדין, והוא שיוכל לברר ששלו הוא נוטל בדין".
6. **הרב אשר וייס, תשובה לפרופ' רקובר בעניין ההגנה על צנעת הפרט:** "שאל כבודו אם מותר להאזין לשיחת טלפון של הזולת ללא ידיעתו, ולעני"ד דומה הדבר למה שתיקן והחריס רבינו גרשום שלא לקרוא איגרת חבירו שלא ברשות, ואף שבתקנה אין לדמות מילתא למילתא, ובדרך כלל אומרים אנחנו דמה שתיקנו ומה שלא תיקנו לא תיקנו, ואין לדמות מילתא למילתא, מ"מ זיל בתר טעמא, ואף אם אין לומר שבכלל חרם הוא, מ"מ אין דעת חכמים נוחה הימנו. ונראה דכאשר חושש הוא שפלוני רוצה לרמותו וכדו', ומשו"כ רוצה הוא להאזין לשיחותיו, אין בזה היתר, אלא כאשר יש רגליים לדבר ויש חשד מבוסס שאכן כך, עביד איניש דינא לנפשיה, ואז אפשר שמותר לו להאזין לשיחות מי שרוצה לפגוע בו".
7. **הרב עידו רכניץ, גרירת רכב חוסם, בתוך: תחומין כ"ג:** "מותר לפנות רכב החונה ברשות הרבים, במקום אסור לחנייה, או באופן המונע מרכב אחר לצאת מחנייה, גם אם הזזת הרכב החוסם תזיק לו. אולם אסור להזיק לרכב כעונש לבעליו, כגון בהדבקות מדבקה מסיבית. ועם כל זאת, ולאחר כל זאת: לצערנו, מצוי שויכוח על שימוש בדרך הסתיים בהרמת יד, ואף בשפיקות דמים. לנגד עיניו של הנהג הנפגע ראוי שיעמדו לא רק זכויותיו, אלא גם חובתו להימנע משימוש באלמות. גם כשאמת הדין מרשה שימוש בכח, ראוי לנהוג (תרתני משמע) לפני משורת הדין".

8. **רש"י בסוגיין:** "במקום דאיכא פסידא - אי אזיל לבי דינא דאדאזיל לבי דינא ואתי קא דלי האי ולא ידע מאי דלי או שמא יכלו המים מן הבור ואין לו פרעון לזה דקא מפסיד כי האי גוונא עביד איניש דינא לנפשיה".
9. **תלמיד רבינו תם:** "מודה רב הונא היכא דקא דלי ביומא דלא דיליה, דאיכא פסידא דמייבשי פירות, ובי דינא לא מחייבי ליה בהא, דגרמא בעלמא היא".

ג. דין או הצלה? (דינא לנפשיה לאחר זמן, והצורך בעדות)

10. **רמב"ם סנהדרין, ב' י', י"ב:** "אף על פי שאין בית דין פחות משלשה, מותר לאחד לדון מן התורה שנאמר בצדק תשפוט עמיתך ומדברי סופרים עד שיהיו שלשה, ושנים שדנו אין דיניהן דין ... יש לאדם לעשות דין לעצמו אם יש בידו כח הואיל וכדת וכהלכה הוא עושה אינו חייב לטרוח ולבוא לבית דין, אף על פי שלא היה שם הפסד בנכסיו אילו נתאחר ובא לבית דין, לפיכך אם קבל עליו בעל דינו והביאו לבית דין ודרשו ומצאו שעשה כהלכה ודין אמת דן לעצמו אין סותרין את דינו".
11. **מרדכי בבא קמא, רמז קצ"ו (שו"ת מהר"ם מרוטנבורג, ליקוטים סימן ק"מ):** "דתניא שני אנשים שחבלו זה בזה משלמין במותר נזק שלם הא קיימא לן הבא להרגך השכם להרגו הא לא קשה דההיא מייירי לאחר שהכה חבירו וחבל בו ואין דעתו להכותו עוד וחזר השני גם הוא והכה וחבל בו וכל זמן שמכהו מותר להציל את עצמו ואם אי אפשר להציל עצמו אא"כ יחבל בו פטור ומותר".
12. **רא"ש בבא קמא, ג' י"ג (בסוגיית שני שוורים שהזיקו זה את זה):** "שני שוורים תמין שחבלו זה בזה משלמין במותר חצי נזק. ונראה לי דמייירי שהתחילו בבת אחת. או חבל השני גם בראשון לאחר זמן. אבל אם האחד התחיל המתחיל משלם חצי נזק והשני פטור. דכל המשנה ובא אחר ושינה בו פטור ... וכן שני אנשים נמי מייירי שהתחילו כאחת או אחר זמן אבל אם התחיל האחד השני פטור, ואף על גב דלא שייך באדם כל המשנה ובא אחר ושינה בו פטור דהא אפי' על עסקי ממון אמרי' לעיל (דף כז ב) מאה פנדי בפנדא דמרא למחיייה. וה"נ אוקימנא לעיל (דף כח א) וקצותה את כפה ביכולה להציל ע"י דבר אחר אבל אם אין יכולה פטורה כיון שהתחיל להכות את בעלה כל שכן שהמוכה עצמו פטור. ומיהו צריך לומר דאם היה יכול להציל עצמו בחבלה מועטת וחבל בו הרבה חייב, מידי דהוה איכול להציל באחד מאיבריו והרגו (סנהדרין דף עד א) ... וכן הדין אם אדם רואה שמכין את אביו או בניו או אחיו והכה את המכה כדי להציל קרובו פטור כמו אשה המצלת את בעלה אם אינה יכולה להציל על ידי דבר אחר. וכן אם רואה אדם שישראל מכה את חבירו ואין יכול להציל אם לא שיכה את המכה אף על פי שאין מכהו מכת נפש מותר להכות המכה לאפרושי מאיסורא".
13. **פירוש תלמיד רבינו תם, בבא קמא שם:** "מודה רב הונא היכא דקא דלי ביומא דלא דיליה, דאיכא פסידא דמייבשי פירות, ובי דינא לא מחייבי ליה בהא, דגרמא בעלמא היא. ונראה, דדוקא איכא סהדי דידיעי דהך יומא לאו דיליה הוא, אי נמי הודה בעצמו. אבל אי ליכא סהדי וגם הוא לא הודה, לא מצי למיפטר נפשיה האיך דשקל מרא ומחיייה בטענה בעלמא".
14. **חידושי הרשב"א, שם:** "ומיהו אפילו במועד, אם אין שם עדים או שאין לבעל השור להשתלם ממנו פטור, דמקום פסידא הוא היכא דא"א לו לשמטור".
15. **הגהת הרמב"א חושן משפט, ד' א':** "יש אומרים דלא מיקרי עביד דינא לנפשיה אלא כשמזיק לחבירו, כגון שמכהו (ש"ך על פי המהרי"ק: "ועושה עצמו כדיין") ולכן לא יוכל לעשות אלא אם כן יוכל לברר שהוא שלו, אבל תפיסה בעלמא שתפסו למשכון, יכול לעשות בכל ענין, ויורד אח"כ עמו לדין".

ג. תפיסת חוב או משכון

16. **חידושי הרמב"ן בבא מציעא, דף ו':** "והוי יודע דמאי דאמר אביי חיישינן שמא ספק מלוה ישנה יש לו עליו, לא שיהא רשות ביד אדם לתקוף בטליתו של חברו משום מלוה שיש לו עליו ולישבע שלי היא ... ונשאל מרבינו האיי גאון ז"ל מי שיש לו ביד חברו פקדון ותשומת יד וגזל אם יכול לתפסו ולישבע עליו ולומר אין לך בידי כלום. והשיב הכין חזינא דאי מלוה הוא לא עביד דינא לנפשיה הוא אלא חושבנא בעלמא הוא דקא חשיב ... אבל אם פקדון יש לחברו בידו שחייב להחזירו לו בעיניו הא ודאי דמיא לדינא דעביד איניש לנפשיה, והכין חזינא דאית ליה למתפסיה לפקדון על מאי דאית ליה וכד אתו לבי"ד אמר לה למילתא כצורתה אית ליה להאי פקדון ואית לי עליה כך וכך ותפסתיה על מאי דאית לי ואי

יהיב לי מהדרנא ליה פקדון דידיה, ודינא הוא מגו דיכיל למימר לית לך לגבאי פקדון א"נ אהדרתיה לך יכול לטעון עד כדי דמיהן, ודברים נכונים הם".

17. שו"ת מהרי"ק, קס"א: "ולפי דעתי אינו, דהא לא מיקרי עביד דיני לנפשי אלא היכא שעושה מעשה כעין דין לגבות ממון בשביל ממון אחר או להכות את חבירו או להפסידו עד שישלם הממון בכה"ג שייך למימר דיני לנפשי אבל בכה"ג לא מקרי אלא תופס בכולי תלמוד".

18. שולחן ערוך ורמ"א חושן משפט, ד' א': "אין לו רשות למשכנו בחובו. הגה: וי"א דווקא בחובו ממש, אבל אם חייב לו בלא הלוואה, או שאין צריך למשכנו כי הוא כבר אצלו בפקדון או מצאו ביד אחר, מותר לתפסו (ריב"ש סי' שצו). וי"א דלא אמרינן עביד אינש דינא לנפשיה רק בחפץ המבורר לו שהוא שלו, כגון שגזלו או רוצה לגזלו או רוצה להזיקו, יכול להציל שלו. אבל אם כבר נתחייב לו מכח גזילה או ממקום אחר לא".

19. קצות החושן שם, ס"ק א': "ועיין ביש"ש (ב"ק) פרק המניח סי' ה' שהאריך לחלוק על מוהרי"ק (שורש קס"א) והעלה דאין אדם יכול לתפוס מחבירו למשכון אפילו במידי דליכא איסור למשכנו, כגון עבור גזילה וערב, אם לא בחפץ המבורר לכל שהוא שלו. ומכל מקום נראה דהיינו דוקא שתופס משלו אבל היכא שיש בידו משכון או פקדון יכול לעכב אפילו לכתחילה כדי להציל ממון שלו וזה לא נקרא עביד דינא לנפשיה שהרי לא תפס אלא שמעכב את שלו בשב ואל תעשה עכ"ל. אבל הש"ך בספר תקפו כהן בסימן קט"ו וקט"ז השיג והעלה דהיכא דברירא ליה יכול לתפוס בענין שיש לו מגו. ונראה פשוט דהיינו דוקא היכא דליכא לאו דלא תבא אל ביתו לעבוט עבוטו (דברים כד, י) כגון בשכירות וערבות וכיוצא, אבל בהלוואה דאיכא איסור למשכנו אסור לו לתפוס דהא מינתח ניתוחי אסור וכמבואר בפרק המקבל (ב"מ קיג, א) ואפילו בשוק אסור. הגם דמספר תקפו כהן סימן ק"י משמע דאפילו היכא דאית איסור למשכנו שרי ליה למיתפס בענין שיהיה לו מגו, אך המעיין שם יראה דלא ברירא ליה האי מלתא ... וכן נראה מתוך הסברא, דכיון דקי"ל עביד אינש דינא לנפשיה אפילו במקום דליכא פסידא ואפילו הכי בחוב הלוואה הקפידה תורה דלא למיעבד ליה דינא לנפשיה, א"כ הוא הדין אפילו במקום דאית פסידא כגון שהלוח כופר בחובו אסור לו לתפוס בכדי שיהיה לו מגו. וראיתי רבים מתחכמים בזה לתפוס מחבירו איזה חפץ בכדי שיהיה לו מגו קודם בואו לדין, ולא שפיר עבדי וקרוב לאיסור תורה אם הוא על ידי תפיסה, ועיין בסימן צ"ז (סק"ב) ושם מבואר אצלינו צד קולא בזה, אבל הישרים בלבותם אין להם להקל.

אך גבי פקדון משמע דליכא איסור כלל לעכבו תחת ידו וכמ"ש מוהרש"ל. אבל מדברי הזוהר² מבואר דהוא איסור גמור ע"ש פרשת במדבר (ח"ג קיט, א) פתח ואמר ה' אורי וישעי (תהלים כז, א) כו' ובר נש בעי לאקדמא ולמפקד בידיה פקדונא דנפשיה כפקדונא דבר נש דיהיב פקדונא לאחרא דאע"ג דאיהו אתחייב לגביה יתיר מההיא פקדונא לאו כדאי לאתאחדא ביה הואיל ופקדונא אתמסר לגביה, ואי יסרב ביה ודאי נבדוק אבתריה דלאו מזרעא קדישא הוא ולא מבני מהימנותא וכו' ע"ש. ויש לזה פנים על פי נגלה והוא שיטת הריטב"א פרק הכותב (כתובות פד, ב ד"ה ההוא בקרא) דהיכא שבא ליד הנפקד בתורת פקדון צריך למיעבד השבה מעליא, ולכן בעל נפש ירחיק מזה".

20. ד. הלכות נוספות: 1. אין אדם עושה דין לעצמו על ידי עכו"ם; **2.** זכות הרבים לעשות דין לעצמם כנגד יחיד.

² למיטב ידיעתי, זהו האזכור היחיד של הזוהר הקדוש בכל קצות החושן (מלבד ההקדמה).